

თავი II. ქვეყნის პრინციპები რესპუბლიკურ თურქეთში

1918-1923 წლების რევოლუციას ღირსეული სახე მისცა ქვეყნის პრინციპებმა, რომლებიც, ათათურქის აზრით, საფუძვლიანი და სისტემური დებულებებია. ყოველი მათგანი სრულიად დამოუკიდებელია და ეხება ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების ცალკეულ სფეროებს. ამავე დროს, ეს დებულებები ერთმანეთისაგან გამომდინარეობენ და ერთმანეთს ეთანხმებიან, ამიტომაც მათი გაგება და გააზრებაა საჭირო. ისინი თურქი ხალხისათვის თანამედროვე ცხოვრების უზრუნველყოფის მთავარი პირობებია.

პატრიოტიზმი, დამოუკიდებლობა და ეროვნული სუვერენიტეტი გახდა ქვეყნის რევოლუციის მთავარი იდეოლოგია. „თანზიმათისა“ და საფრანგეთის რევოლუციის გავლენით მუსტაფა ქემალმა შეიმუშავა ექვსი პრინციპი: ხალხოსნობა; ლაიციზმი; ნაციონალიზმი; ეტატიზმი; რესპუბლიკურობა და რევოლუციურობა.

ქვეყნის რეფორმებისა და ცვლილებების წარმოჩენასთან ერთად განვიხილავთ ქვეყნისა და თურქეთის რესპუბლიკის იდეოლოგიის სტრუქტურის განმსაზღვრელ თითოეულ პრინციპს:

- **რესპუბლიკურობა**

რესპუბლიკურობა - (ჯუმჰურიეთ ჩილიქ - ანუ რესპუბლიკური იდეების დაცვა-განვითარება) ათათურქის პირველი დებულებაა და სახელმწიფოში მაღალი ცივილიზაციისა და დემოკრატიის გამოხატვის ფორმაა, რაც თურქი ხალხის ხასიათსა და თვისებებში ყველაზე მეტად ჩანს. რესპუბლიკური მმართველობის ფორმა კი დღესაც რესპუბლიკურ თურქეთში ყველაზე მოსახერხებელი სახელმწიფო მექანიზმია.

1923 წლის 29 ოქტომბერს ქვეყნის ტებმა გამოაცხადეს რესპუბლიკური მმართველობა, რომელიც ანატოლიის ახალი პოლიტიკური სისტემის - დემოკრატიის გამოხატულება გახდა (მთავრობა, რომელსაც ირჩევს ხალხი და მოქმედებს მათი ინე-

რესების მიხედვით), რომელიც იმდროინდელი თურქეთისათვის საკმაოდ განსხვავებულ ფორმას წარმოადგენდა.

ქემალისტების ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ თურქმა ხალხმა მიიღო ახალი პოლიტიკური სისტემა - „ხალხის მთავრობა“, „ხალხის წარმომადგენლობითი ორგანო“.

განმათავისუფლებელი ბრძოლიდან მოყოლებული, ქემალისტები, ეყრდნობოდნენ რა ამ იდეებს, შეუდგნენ ქვეყნის მშენებლობას.

ქემალისტური პრინციპი არ იყო მიმართული ამა თუ იმ კლასისა და ელიტისათვის განსაკუთრებული პირობის შესაქმნელად. საქმე წყდებოდა მთელი ხალხის ინტერესების დასაცავად. სწორედ დიდი ეროვნული კრების დეპუტატებმა, რომლებიც წარმოადგენდნენ საზოგადოებას, ხალხის სახელით გამოაცხადეს რესპუბლიკური მმართველობა.

იმავედროულად, იმ პერიოდში პირველ ქემალისტებს შორის იყო რესპუბლიკისადმი მტრულად განწყობილი საზოგადოების გარკვეული ნაწილი, რომლებიც მოსახლეობაში სულთან-ხალიფას რელიგიური ძალაუფლების გავლენის ზრდას ემხრობოდნენ, რაც შესამჩნევად აძლიერებდა მათ მდგომარეობას სახლმწიფოს მართვაში.

1920 წელს დეპუტატების გარკვეულმა ნაწილმა „სავალდებულოდ“ ჩათვალეს უზრუნველყოთ ხალხის სუვერენიტეტი. მათ მოეჩვენათ, რომ ისინი ილაშქრებდნენ ისლამური სამართლის წინააღმდეგ (რელიგიური წინამძღოლი იმავედროულად წამოადგენდა პოლიტიკურ ხელმძღვანელსაც). სინამდვილეში თურქი ხალხი არ იყო მზად ეროვნული სუვერენიტეტის შეთვისებისა და განხორციელებისათვის. მას არ გააჩნდა აუცილებელი ისტორიული გამოცდილება, არც პოლიტიკური განათლება. ქემალისტური მოძრაობა არ იყო უბრალო რეფორმა, არამედ ის იყო ნამდვილი რევოლუცია. შეიძლება დავასკვნათ, რომ რესპუბლიკის დამყარება წარმოადგენდა ამ მოწოდების პოლიტიკურ გამოხატულებას, მაგრამ ხალხის გამოცდილებამ დემოკრატიისა და რესპუბლიკის საკითხში დაბადა მრავალი პრობლემა და პოლიტიკური მღელვარება, რომელსაც განიცდიდა და დღესაც განიცდის თურქეთი. 1960 წლიდან დაწყებული სამხედ-

რო გადატრიალებები (1971; 1980) ამის მხოლოდ შედეგებს წარმოადგენდა.

თუმცა უნდა ითქვას, ისიც, რომ: 1924; 1961 და 1982 წლების კონსტიტუციების მიხედვით, თურქეთში რესპუბლიკური მმართველობის ფორმაა, მისი შეცვლა და თვით შეცვლის საკითხის დაყენებაც კი კანონით დაუშვებელი იყო.

ათათურქი ამბობდა, რომ: „რესპუბლიკური მმართველობა ეს იგივეა, რაც დემოკრატიულ სისტემას დამატებული სახელმწიფო. რესპუბლიკის ზნეობრივი საფუძველი საკუთარი მორალის განონასწორებულობის და სიმტკიცის ფორმაა“.

როგორც ვხედავთ, ეს პრინციპი ერთ-ერთი ძირითადი საყრდენია თურქეთში რესპუბლიკური მმართველობისთვის.

- **ლაიციზმი**

დასავლური მოდელის მიხედვით, თურქული საზოგადოების განვითარებაში ლაიციზმმა პირველხარისხოვანი როლი ითამაშა. ევროპაში ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამოყოფა დაიწყო ალორძინებისა და რეფორმების პერიოდში. საერო სახელმწიფოს - თავად იდეა კი დამკვიდრდა ფრანგული რევოლუციის დროს.

ოსმალეთში, მიუხედავად იმისა, რომ გატარებულ იქნა მთელი რიგი პროგრესული რეფორმა, ცვლილებები რელიგიის სფეროში არასოდეს მომხდარა. ეროვნულ - განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროსაც კი ქემალისტები არ შეხებიათ რელიგიურ პრინციპებს, მაგრამ ასეთი ცნებების წინ წამოწევით, როგორცაა „ხალხის ნება;“ „ერის სუვერენიტეტი“ და „პატრიოტიზმი“ - ისინი ისწრაფოდნენ გაეთავისუფლებინათ ისლამი პილიტიკური ელემენტებისაგან.

ლაიციზმს ათათურქისეულ სახელმწიფოებრივ გაგებაში დიდი ადგილი უკავია. საზოგადოდ ეს დებულება ფართო გაგებას მოიცავს. იგი სახელმწიფოსაგან რელიგიის აუცილებელ გამოყოფას და პოლიტიკური ცხოვრებიდან სასულიერო პირების ჩამოშორებას გულისხმობს. ის ფართო მსჯელობის საკითხია და რელიგიური არსის სწორ გაგებას მოითხოვს.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ათათურქი თავის გამოსვლებში დასძენდა: „ღმერთით, რელიგიით და რწმენით ადამიანებზე ზემოქმედება არ შეიძლება, სარწმუნოება და პოლიტიკა ურთიერთსაპირისპირო ცნებებია, ამიტომაც რელიგიური მოძღვრების გამოყენება პოლიტიკურ ცხოვრებაში წარმოუდგენელია. სარწმუნოება არსებობს, ის სავალდებულო და აუცილებელია, რის გარეშეც საზოგადოების გაგრძელება-გადარჩენა შეუძლებელია, ჩვენი სარწმუნოება გამართლებული, ყველაზე ღირსეული და ყველაზე ბუნებრივია“.

ლაიციზმი (ლაიქლიქ, წარმოდგება ფრანგული სიტყვიდან („**Laicite**“, რაც ნიშნავს საერო ხასიათს). იგი გულისხმობს რელიგიის გამოყოფას სახელმწიფოსაგან. თურქეთის 1921 და 1924 წლების კონსტიტუციების დებულება „სახელმწიფო რელიგია ისლამია“ გაუქმდა 1928 წლის 10 აპრილის 1222 კანონით. ათათურქი ამბობდა: „ჩვენ პატივს ვცემთ რელიგიას, არ ვენიანა-აღმდეგებით არავითარ აზრებს და აზროვნების წესს. ჩვენ მხოლოდ ვცდილობთ, რომ რელიგიური და სახელმწიფო საქმეები არ აირიოს ერთმანეთში“.

ე.ი. ლაიციზმის მთავარი შინაარსი და მიზანი მდგომარეობს სარწმუნოებისა და სახელმწიფოს სხვა დანარჩენი საკითხების ერთმანეთისაგან გამოყოფაში, სახელმწიფოს მართვასა და საერთოდ პოლიტიკაში სასულიერო პირთა როლის შემცირებაში.

თურქეთის სინამდვილეში, წლების განმავლობაში სახელმწიფოს მართვა-გამგებლობაში სასულიერო პირები მონაწილეობდნენ, რაც ხელს უშლიდა ქვეყნის წინსვლას და განვითარებას. ამიტომ იყო, რომ ათათურქმა ლაიციზმის დებულება თურქეთის რესპუბლიკის და საერთოდ თანამედროვე თურქული საზოგადოების ძირეულ პრინციპად გამოაცხადა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ლაიციზმი რწმენის სანინააღმდეგო, უპატივცემულობის დებულებაა. ათათურქი ამბობდა: „ჩვენი სარწმუნოება, ჩვენი ერის სიმტკიცისა და სიძლიერის, ამ ორი მთავარი ღირსების მფლობელია, ამიტომ ჩვენი ერის სინდისიდან ამ ღირსების ამოღება შეუძლებელია“.

თურქეთში ლაიციზმი დროის უმოკლეს მონაკვეთში შემოიღეს. მას თავდაპირველად ახალგაზრდა ოფიცრობა უჭერდა მხარს. ათათურქი ქვეყნის საერო მმართველობაში ლაიციზმს დიდ ადგილს უთმობდა, რადგანაც საუკუნეების განმავლობაში ისლამი თურქეთში საზოგადოებრივი განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორი იყო. საინტერესოა, თუ როგორ წარმოედგინა მას ლაიციზმი და როგორ ატარებდა მას ქვეყნის ცხოვრებაში.

როგორც ზემოთ აღინიშნა „ლაიციზმის“ პირდაპირი მნიშვნელობა რელიგიის სახელმწიფოდან გამოყოფაა, მაგრამ ათათურქისეულ „ლაიციზმს“ უფრო მრავალმხრივი და ამასთანავე კერძო მნიშვნელობაც გააჩნდა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ათათურქის მოსაზრებაც: „რელიგიური იდეის სახელმწიფო საქმეებისაგან გამოყოფაში - რესპუბლიკა ხედავს ერის პროგრესის პირველხარისხოვან ფაქტორს“.

ქემალისტების აზრით, „ლაიციზმის“ პრინციპი, რესპუბლიკურ თურქეთში უზრუნველყოფს პიროვნების სულიერ, ფიზიკურ და რელიგიურ თავისუფლებას, სასულიერო და საერო დაწესებულებების ხელშეუხებლობას, მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებას, რელიგიური უფლებების დაცვას და კონკრეტულად, რელიგიის გამოყოფას სახელმწიფოსაგან.

მუსტაფა ქემალ ათათურქის აზრით, „სახელმწიფოს მართვის, მოქმედი კანონებისა და კონსტიტუციის საფუძველია არა რელიგიური ელემენტები, არამედ მეცნიერული სიახლენი და მოდერნიზებული ტექნოლოგია“. სწორედ ამგავრი ქმედებითაა შესაძლებელი თურქულ სამყაროში არსებული ყველა დაწესებულების ამოქმედება და განვითარება თანამედროვეობისათვის მისაღები ფორმულებითა და მეთოდებით. იგი წინააღმდეგი იყო რელიგიის ბოროტად გამოყენებისა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ათათურქი აცხადებდა: „ჩვენი მუშები ციდან ან იდეალისტური სამყაროდან არ გვევლინებიან, მათ ცხოვრება გვიმზადებს. ჩვენი გზების მაჩვენებელია სახელმწიფო, სადაც ცხოვრობს თურქი ხალხი და ვქმნით ჩვენს ისტორიას. მძიმე ხვედრი და ტანჯვა კი ჩვენი მუშებიდან მოდის“.

ათათურქისეული გამოთქმა: „ჩვენი მუზები ციდან და იდე-ალისტური სამყაროდან არ გვევლინება“ – ლაიციზმის ერთ-ერთი ძირითადი საფუძველია. მიგვაჩნია, რომ ათათურქს სურდა, სახელმწიფოს წარმართვა არა რელიგიური პრინციპების გამოყენებით, არამედ განათლებული, მეცნიერული საფუძველებით. მისი მოსაზრებით „ლაიციზმი“ პირდაპირ აღიქმება როგორც სახელმწიფოს მართვა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ საფუძველზე, რელიგიის ჩაურევლობის გარეშე“.

ათათურქი ლაიციზმის საკითხის განზოგადებასთან დაკავშირებით შემდეგნაირად ხსნის: „ნაციონალური, ეროვნული ნება-სურვილი საზოგადოებისათვის მძიმე ტვირთია, ყველაზე წმინდა, სარწმუნოების თავისუფლება მხოლოდ სახელმწიფოსაგან რელიგიის გამოყოფას კი არ ნიშნავს, არამედ ყველა თანამემამულის სულის, ლოცვის და რწმენის თავისუფლების დაცვას“.

ლაიციზმის ამგვარი მიდგომა რელიგიისადმი უნდა გამორიცხავდეს სასულიერო ხელისუფალთა და ფანატიკოსთა ყოველგვარ მცდარ შეხედულებას ქვეყნის ცხოვრებაზე. ასეთ გარემოში კი რელიგიას უნდა მიეცეს თავისი კუთვნილი ადგილი. ამ თვალსაზრისით, ათათურქისეულმა ლაიციზმმა საშუალება უნდა მისცეს რელიგიას სრულყოფილად შეასრულოს დაკისრებული მოვალეობანი.

თურქი პროფესორი ფ. აჰმადი იძლევა ლაიციზმის შემდეგ განმარტებას: „ლაიციზმი - ეს არის სახელმწიფოს მართვა არა რელიგიური პრინციპებით, არამედ ხალხის მიერ არჩეული თურქეთის უმაღლესი ეროვნული კრების მიერ მიღებული კანონების შესაბამისად. ლაიციზმის პრინციპებით ყველა მოქალაქე თავის უფალია და აქვს რელიგიური რიტუალების ჩატარების უფლება. დაუშვებელია პროპაგანდა, როგორც რელიგიის სასაგებლოდ, ასევე მის საწინააღმდეგოდ“.

პროფესორი მ. თოკერი აღნიშნავდა, რომ: „ლაიციზმი სურთ წარმოგვიდგინონ როგორც უღმერთობა. ყველა ლაიცისტურმა ძალამ თურქეთში უნდა გამოიჩინოს სიფრთხილე და შემჭიდროვდეს, რათა დაიცვან ლაიციზმი, ქემალიზმის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპი“.

ცნობილი თურქი თეოლოგი ფეთჰულაჰ გიულენი ლაიციზმის საკითხს შემდეგნაირად განმარტავს: „ლაიციზმი ნიშნავს რელიგიისა და სახელმწიფოს ერთმანეთისგან გამიჯვნას. რელიგიის არსი არასოდეს არის ძალადობა. სარწმუნოება ერთ ქერქვეშ აერთიანებს ხალხს, ხოლო პოლიტიკაში არსებულმა გათიშულობამ და სარწმუნოების პოლიტიკური მიზნებისათვის გამოყენებამ შესაძლოა საფრთხის ქვეშ დააყენოს სარწმუნოებრივი ერთობაც. პოლიტიკურ ამბიციებსა და ფანატიზმს ბოლო არა აქვს, ფანატიკოსები იქამდეც კი მიდიან, რომ იმ ხალხს, რომელიც მათ მხარს უჭერენ, სარწმუნოებიდან განდგომილებად ნათლავენ“, - დასძენს გიულენი.

ლაიციზმის ისტორია, როგორც საერო სახელმწიფოს პრინციპი, თურქეთში გულისხმობს მის ევროპეიზაციას. იმდენად, რამდენადაც ლაიციზმი არის შედეგი არა თურქული კულტურის დამოუკიდებელი განვითარებისა, არამედ შედეგი ევროპეიზაციისა, რაც ხშირად წარმოადგენდა დებატების საგანს. მთელი XIX საუკუნის მანძილზე თურქეთის საზოგადოებაში თითქმის საერთოდ არ არსებობდა ლაიციზმის ფილოსოფიურ-კულტურული საფუძველი, რაც საშუალებას მისცემდა მის პოლიტიკურ სფეროში დამკვიდრებას. ლაიციზმი როგორც სერიოზული მოძრაობა არ გამოვლენილა სულთან აბდულ ჰამიდ მეორის ეპოქამდე (1876 -1908). ამ დროს ახალგაზრდა თურქთა მიერ განხორციელებულმა რევოლუციამ, რომელსაც „ერთობისა და პროგრესის პარტია“ ხელმძღვანელობდა, უზრუნველყო თურქეთისათვის 1876 წლის კონსტიტუცია. ამის შემდეგ აღნიშნული პარტია 1919 წლამდე (ოსმალეთის სახელმწიფოს დაცემამდე) რჩებოდა პოლიტიკურ ძალად. „ერთობისა და პროგრესის პარტიას“ ლაიციზმი ოფიციალურად არ მიუღია. იგი ატარებდა საერთო პოლიტიკას. პარტიის დაარსებისთანავე მასში გამოიკვეთა ისლამის მომხრეთა სხვადასხვა ჯგუფი. ერთი მხრივ, არსებობდა ისლამის, როგორც პოლიტიკის წარმმართველი აქტიური ძალის მომხრეთა ჯგუფი, რომლებიც მიიჩნევდნენ, რომ აქტუალური, პოლიტიკური და სოციალური პრობლემების მოგვარება შეიძლებოდა მხოლოდ ისლამზე დაყრდნობით, მეორე მხრივ, არსებობდა ლაიციზმის მომხრეთა მცირე

ჯგუფი. გარდა ამისა, აქვე იყო თურქეთის ნაციონალური მოძრაობა. ასეთ ვითარებაში პარტია ყველანაირად ცდილობდა შეენარჩუნებინა ლოიალური ურთიერთობა ყველა ამ ჯგუფის მიმართ. მოძრაობამ თურქეთში ლაიციზმის დასამკვიდრებლად, როგორც ითქვა, გასაქანი ჰპოვა განმათავისუფლებელი მოძრაობის შემდეგ. ათათურქმა ლაიციზმი მის მთავარ და რადიკალურ პრინციპად გამოაცხადა, სწორედ ამ პოლიტიკამ ნულზე დაიყვანა რელიგიის როლი სახელმწიფო მმართველობაში და გარკვეულ ეტაპზე ქვეყანაში შეკვეცა სასულიერო საზოგადოების როლი. როგორც ერთ-ერთი თურქი მეცნიერი თოფრაქი აღნიშნავს: „რელიგია თურქეთში გამოიყენებოდა როგორც პროტესტი ერთპარტიული ავტორიტარული რეჟიმის წინააღმდეგ“. ლაიციზმის შედეგი იყო სეკულარიზაცია, რომელიც სამ სფეროდ განხორციელდა თურქეთში:

1) სამოქალაქო - სიმბოლური სფერო, რაც ითვალისწინებდა ნაციონალური და კულტურული ცხოვრების სპეციფიკას; ანბანის შეცვლას; გვართა გამოცვლას; ევროპული ტანსაცმლის შემოღებას; ახალი დროისა და ნელთაღრიცხვის დამტკიცებას, ყოველკვირეული გამოსასვლელი დღის და ევროპული მუსიკის დამკვიდრებას.

2) ადმინისტრაციულ - ორგანიზაციული სფერო, ხალიფატის; შეიხ ულ ისლამის; შარიათის სასამართლოს და ვაკუფის, აგრეთვე ისლამის ორგანიზაციული სტრუქტურის შეცვლას.

3) ფუნქციონურ - იურიდიულ სფერო, რაც გულისხმობდა საერთო განათლებისა და სამართალწარმოების შეცვლას და ახალი დასავლური კანონმდებლობის შემოღებას.

ყოველივე ზემოთქმული წარმოადგენს სერიოზულ ნაბიჯს ლაიციზმისაკენ, მაგრამ სახელმწიფოს მიერ ისლამის საბოლოოდ განსაზღვრა და მის რელიგიურ ჩარჩოებში მოქცევა განხორციელდა მხოლოდ 1928 წლის 10 აპრილს, №1222 კანონით. ლაიციზმის, როგორც კონსტიტუციური პრინციპის მიღება კი განხორციელდა მხოლოდ 1937 წლის 5 თებერვალს, №3115 კანონით.

ქვეყანაში ხალიფატის გაუქმება მოხდა კანონით, რომელსაც მხარი დაუჭირა თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ, მაგრამ ქემალისტებს არ შეეძლოთ გართულების გარეშე შეეთავაზებინათ ნახევრად თეოკრატიული რეჟიმისათვის ის პოზიტიური შეხედულებები, რომელსაც თავად აღიარებდნენ. ხალიფატის მომხრეებმა ქემალისტები რელიგიის მტრებად გამოაცხადეს, რომლებიც თავის მხრივ, მალე აღიჭურვნენ რა ეროვნული სუვერენიტეტის პრინციპის უპირობობითა და უსაზღვრობით, წაართვეს რელიგიური ხელისუფლება სულთანს და გადასცეს ხალხს. 1921 წლის კონსტიტუციაში, რომელიც მოამზადა დიდმა ეროვნულმა კრებამ, არ იქნა აღიარებული არც ერთი კონფესია სახელმწიფო რელიგიად, მაგრამ 1923 წელს შეტანილი შესწორების წყალობით სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა ისლამი. ეს დებულება, რომელიც შენარჩუნებულ იქნა 1924 წლის კონსტიტუციაში, საბოლოოდ მოიხსნა 1928 წელს. ამით დასრულდა რელიგიის სახელმწიფოსაგან გამოყოფის პროცესი. თურქეთი ამიერიდან სამართლებრივად და კონსტიტუციურად ლაიცისტური, თანამედროვე სახელმწიფო გახდა.

ლაიციაზმის შესახებ 1930 წელს მუსტაფა ქემალი ამბობდა: - „რელიგიური იდეის სახელმწიფო საქმეებისაგან გამოყოფაში რესპუბლიკა ხედავს ჩვენი ერის პროგრესის პირველხარისხოვან ფაქტორს“. „ხალიფატის გაუქმება ნიშნავდა ახალი თურქეთის სურვილს, საბოლოოდ გაეწყვიტა კავშირი წარსულთან და შეექმნა პროგრესული სახელმწიფო დასავლური დემოკრატიის მაგალითზე“.

ლაიციაზმის ისტორიის არაერთი მკვლევარი ცდილობს ახსნას ფენომენი - თუ როგორ შეძლო საერო ხელისუფლებამ დროის მცირე მონაკვეთში საზოგადოების იმ ცივილიზაციის საზღვრებში მოთავსება, საიდანაც ქვეყნის დემოკრატიულ მოდერნიზაციას გაეხსნებოდა გზა. თურქეთში მსგავსი განვითარება გაკვირვებას იწვევდა, იმიტომ, რომ ევროპული ქვეყნებისგან განსხვავებით, ლაიციაზმი თურქეთში არ ყოფილა ევოლუციური ცვლილებების, საზოგადოებაზე საუკუნეების განმავლობაში მომხდარი მონინავე ფილისოფიური იდეების ზეგავლენის შედეგი.

ევროპაში საერო, ლაიცისტური სახელმწიფოები წარმოიქმნა ბურჟუაზიის გაჩენასთან ერთად ფეოდალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ოსმალეთის სახელმწიფოში ეს არ მომხდარა. მიუხედავად „ახალგაზრდა ოსმალების“ და „ახალგაზრდა თურქების“ დიდი მცდელობისა, „აზიური ტიპის ფეოდალიზმმა“, რომელიც ატარებდა ცენტრალიზებულ ხასიათს, ხელი შეუშალა ოსმალეთში ევროპული მოდელის ბურჟუაზიის შექმნას. ის ისტორიული როლი, რომელიც ევროპაში ითამაშა ბურჟუაზიამ, ოსმალეთში სამხედროებმა შეასრულა.

ლაიციზმის პრინციპი შესაძლებელს ხდიდა აღმსარებლობისა და აზრის თავისუფლების უზრუნველყოფას, მაგრამ თურქეთში ამ პრინციპის ბოროტად გამოყენება დაიწყო კონსერვატიულმა და რეაქციულმა ოპოზიციურმა ძალებმა, რომლებიც თვლიდნენ, რომ რელიგიური სკოლებისა (მედრესეები) და საკულტო ადგილების გაუქმება იყო თავდასხმა აზრის თავისუფლებასა და აღმსარებლობაზე, ხოლო სინდისის თავისუფლების ქემალისტური პრინციპი კი - ათეიზმია.

ქემალისტებმა, მიუხედავად ოპოზიციური ძალების გამოსვლებისა და მათ შორის არსებული წინააღმდეგობისა, ყოველგვარი უკანდახევის გარეშე გამოიყენეს ლაიციზმის პრინციპი და მთავარ იდეოლოგიად აქციეს რესპუბლიკურ თურქეთში.

ამგვარად, ლაიციზმის გაგება სწორ გააზრებას მოითხოვს, რის გარეშეც შეუძლებელია საერო, რესპუბლიკური თურქეთის სახელმწიფო მონყოფის განსაზღვრა.

- **ნაციონალიზმი**

ნაციონალიზმი - კაცობრიობის ახალი და უახლესი ისტორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა. XIX საუკუნეს „ნაციონალიზმის ეპოქას“ უწოდებდნენ.

ნაციონალიზმის ცნება სხვადასხვა ინტენსიურობით იჩენდა თავს XX საუკუნეშიც. მან კიდევ ერთხელ მიიპყრო განსაკუთრებული ყურადღება საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რაც დღესაც გრძელდება. ისმება კითხვა, თუ რა გზას დაადგებიან და რომელ მოდელს აირჩევენ ახლადწარმოქნილი სახელმწიფოები, რომლებშიც თითქმის მთლიანად ან ნაწილობრივ

მუსლიმური მოსახლეობაა. ასეთ ფორმად მიიჩნევა ორი: ირანული და თურქული მოდელი.

თურქეთის რესპუბლიკის ფუძემდებელი მუსტაფა ქემალი დარწმუნებული იყო, რომ ერის განვითარებისათვის ერთადერთი გზა - ცივილიზაციის თანამედროვე დონის მიღწევა, რომელმაც შემდგომში ქემალიზმის სახელწოდება მიიღო.

ქემალიზმის ერთ-ერთი ქვაკუთხედი ნაციონალიზმია, რომელიც თურქეთში ოფიციალური პოლიტიკის რანგში არის აყვანილი და დაფიქსირებულია — კონსტიტუციაში - „ათათურქისეული ნაციონალიზმის“ სახელით, მაგრამ თურქული ნაციონალიზმი ერთგვაროვანი არაა. მისი სხვადასხვა ფორმის წარმოშობა - განვითარების შესწავლა და ჯეროვნად გათვალისწინება შესაძლებლობას იძლევა არამარტო გაარკვიოს თურქეთის წარსული და აწმყო, არამედ განჭვრიტოს მისი შესაძლო მომავალი.

ათათურქი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ პრინციპს, რადგან მისი საშუალებით ხდებოდა თურქი ერის ერთიანობის დაცვა და მიზნად ისახავდა თურქეთში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა კონგლომერაციას და თურქი ერის ჩამოყალიბებას.

ნაციონალიზმი - ერის თავისთავადობის ხვედრითი წილი დაუნერგელი, უპირობო საკითხია, რომელიც ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა თურქი ხალხის გადარჩენისათვის ბრძოლაში. სახელმწიფოს არსებობაც კი წარმოუდგენელია ამ დებულების გარეშე.

თურქულ ენაში ამ დებულების აღმნიშვნელი სიტყვაა „მიილეთილიქ“, რომელიც წარმოდგება არაბული სიტყვიდან - მილეთ - ერი და მისგან ნაწარმოები მიილეთ - ეროვნება. ქართულად შეიძლება ითარგმნოს როგორც ეროვნულობაც და როგორც ნაციონალიზმიც. ეს დებულება მიზნად ისახავს ეროვნული თავისებურებებისა და ეროვნული ხასიათის დაცვასა და შენარჩუნებას ეროვნებათა განვითარების ახალი ეტაპის პირობებში.

ათათურქის სიტყვით „ერი უნდა ქმნიდეს სახელმწიფოს საფუძველს, უნდა იყოს მისი დასაყრდენი“. „ჩვენი სახელმწიფოს დასაყრდენი - თურქი ხალხია და რაც უფრო ღრმად არის

ეს ხალხი განმსჭვალული თურქული კულტურით, მით უფრო ძლიერი იქნება რესპუბლიკა, რომელიც მას ეყრდნობა. ე.ი. ნაციონალიზმის დებულებამ არამარტო უნდა უზრუნველყოს თანამედროვე ერებთან ურთიერთობის პროცესში ეროვნული ხასიათისა და ეროვნული თავისებურებების დაცვა, არამედ ის გულისხმობს აგრეთვე ეროვნული სახელმწიფოს შექმნას, რომლის საფუძველი იქნება თურქი ერი“.

ოსმალეთის სახელმწიფოში, სადაც თანაცხოვრობდა 18 ეთნიკური ჯგუფი, რომლებიც სხვადასხვა კონფესიებს მიეკუთვნებოდნენ, არ არსებობდა ნაციონალიზმი - ამ სიტყვის სრული გაგებით. რელიგიური თემის ფაქტორის პარალელურად ეროვნული საკითხის წამოწევა დაწყებული იქნა „ახალგაზრდა ოსმალთა“ და „ახალგაზრდა თურქთა მიერ“.

ოსმალეთის სახელმწიფოს კრიზისის დროს, გამოიკვეთა ორი მიმართულება: პირველი გამოხატავდა ქვეყნის სპეციფიკურ ოსმალურ ხასიათს (პანთურქიზმი), მეორე კი ქვეყნის აღორძინებისათვის ისლამური სოლიდარობისაკენ გადახრას (პანისლამიზმი).

„ახალგაზრდა თურქები“ ქვეყნის გადარჩენას ხედავდნენ მხოლოდ მისი დასავლური მიმართულებით განვითარებაში და, ამგვარად, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ თურქულ სპეციფიკას, ამიტომ წამოიწყეს მოძრაობა „თურქიზმის“ სახელწოდებით. თურქიზმის იდეა ეყრდნობოდა ხალხოსნობისა და ნაციონალიზმის იდეებს. გარდა ამისა, იგი მიმართული იყო აგრეთვე თურქულენოვანი ხალხების გაერთიანებისაკენ. მათი ეროვნული საზღვრების გათვალისწინების გარეშე. ეს მიზანი განსაზღვრული იყო სიტყვით „პანთურანიზმი“ (მომდინარეობს თურანისაგან - თურქი ხალხის ლეგენდარული ქვეყნის სახელწოდება).

ახალგაზრდა თურქებმა შეითვისეს, ერთი მხრივ, თურქიზმი და მეორე მხრივ, ერის ევროპული კონცეფცია და შეეცადნენ რეალობად ექციათ „ერის“ გაგება, მაგრამ ოსმალეთის ტერიტორიაზე ბალკანური ომების დაწყებასთან ერთად კვლავ აღორძინდა პანისლამიზმი. იმდენად, რამდენადაც ხელისუფლება ტრადიციულად მიმართავდა ხალხის რელიგიურ გრძნო-

ბებზე თამაშს, რათა შეეკრა ისინი და მათში აემაღლებინა ეროვნული სული.

როცა ახალგაზრდა თურქთა ლიდერმა და ქვეყნის ფაქტობრივმა მმართველმა ენვერ-ფაშამ პირველ მსოფლიო ომის დროს, ოსმალეთში წინა პლანზე წამოიწია პანთურქიზმი. ენვერ-ფაშა იმედს ამყარებდა გერმანიის გამარჯვებაზე და გეგმავდა შემოეერთებინა როგორც კავკასია, ასევე ცენტრალური აზია. 1918 წლისათვის, როდესაც ანატოლია ოკუპირებული აღმოჩნდა, ხალხი შეეჯახა ისეთ სირთულეებს, რომლებიც ზოგიერთ შემთხვევაში სრულიად უცხო იყო მათთვის. კერძოდ:

პირველად - ოსმალეთის სახელმწიფოს ისტორიაში ქვეყანა ოკუპირებული იქნა უცხოური ძალების მიერ;

ეროვნული და რელიგიური უმცირესობები მოითხოვდნენ ანატოლიაში მიწების მიღებას საკუთარი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შესაქმნელად;

ახალგაზრდა თურქთა მხრიდან „მამულისა“ და „ერის“ შესახებ წარმოებული დისკუსიების მიუხედავად, ხალხი პრაქტიკულად არ იცნობდა ინტელიგენციას და ჯერ კიდევ არ გააჩნდა ეროვნული თვითშეგნება;

1911 წლიდან ხალხი მუდმივად ომობდა. მათ არ განუცდიათ ისეთი მიმდინარეობების გავლენა, როგორიცაა: „პანოსმანიზმი“ და „პანთურქიზმი“, მაგრამ თანაუგრძნობდნენ „პანისლამიზმს“.

უცხოური ოკუპანტების შემოტევის პირობებში, თურქ ხალხს ჰქონდა ერთადერთი გამოსავალი – ეწარმოებინა ომი ანატოლიაში ყველა ფრონტზე.

ქემალისტები თურქულ ნაციონალიზმს შემდეგნაირად განსაზღვრავენ: - „თურქული ნაციონალიზმის პირველხარისხოვანი მიზანია მსოფლიოსთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების ფონზე საკუთარი ქვეყნის დამოუკიდებლობის შენარჩუნება“.

თურქეთის ეროვნულმა ბურჟუაზიამ შეითვისა თურქიზმი, რომელიც მიმართული იყო დამოუკიდებელი, ეროვნული სახელმწიფოს შექმნისაკენ.

მუსტაფა ქემალის გაგებით თურქიზმი სხვა არაფერი იყო, თუ არა თურქული ნაციონალიზმი თურქეთის საზღვრებში, რო-

მელიც განსხვავდებოდა, როგორც ოსმალური, ასევე „ისლამური ნაციონალიზმისაგან. „ერმა, - ამბობდა ის, - შეიცვალა თავისი საუკუნეობრივი სახე, მან გააერთიანა თავისი ხალხი არა რელიგიური ფაქტორის, არამედ თურქული ეროვნების მიკუთვნების მიხედვით“.

თურქეთის დიდი ეროვნული კრების პირველსავე სხდომაზე, მუსტაფა ქემალის გამოსვლები ფაქტობრივად ოფიციალურად ადასტურებდა ძველი, დრომოჭმული იდეალებისაგან, თურქული ეროვნული ბურჟუაზიის გათავისუფლებას. ის ამბობდა: - „ნებისმიერ ჩვენს მოქალაქეს აქვს უფლება იყოს რომელიმე დიდი იდეალის თავყვანისმცემელი და მიმხრობი, ის ამ საქმეში დამოუკიდებელია, არავის შეუძლია ჩაერიოს ამაში, მაგრამ თურქეთის დიდი ეროვნული კრება მხარს უჭერს მტკიცე და სტაბილურ პოლიტიკას, რომელიც მიმართულია თურქთა დამოუკიდებლობისაკენ მათ განსაზღვრულ ეროვნულ ჩარჩოებში“.

სახალხო-რესპუბლიკური პარტია წარმოადგენდა თურქულ ნაციონალიზმს შემდეგი თვალთახედვით: - „თურქული ნაციონალიზმი განსაკუთრებულია ეროვნულ საზღვრებში მცხოვრები ყველა თურქისათვის, მაგრამ ის ამასთანავე გამოხატავს ძმობას, ყველა იმ თურქის მიმართ, რომლებიც საზღვარგარეთ ცხოვრობენ. ის ეწინააღმდეგება ნებისმიერ სხვა არაეროვნულ პოლიტიკურ მიმართულებას. თურქული ნაციონალიზმი ღიაა მთელი კაცობრიობისათვის. ის არის ნებისმიერი იმ ხალხის გამაერთიანებელი პრინციპი, რომლებიც აღზრდილი არიან ცივილიზირებულ კულტურაზე და ლაპარაკობენ თურქულ ენაზე“. ანუ, ქემალისტებმა აირჩიეს ცნება „ერის“ ევროპული გაგება, რომლის მიხედვით „ერი არის სახელმწიფო, რომლის მიზანია, თურქეთის რესპუბლიკის საზღვრებში მცხოვრები ყველა ხალხი გააერთიანოს ერთ ერად. მათი შეკავშირების საფუძველი გახდა არა ეთნიკურობა, ანუ ეთნიკურად თურქული და მუსლიმური წარმოშობა, არამედ რესპუბლიკის მოქალაქეობა. ნაციების შემკავშირებელია სოციალური და კულტურული ფენომენი. სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს გარკვეული ტე-

რიტორიები, სადაც ცხოვრობს მისი მოსახლეობა და მოქმედებს ამ სახელმწიფოს იურისდიქცია“.

თურქულმა ნაციონალიზმმა შედეგად გამოიღო ის, რომ იურიდიულად ანუ პილიტიკურ-სამართლებრივად თურქეთის მთელი მოსახლეობა იქცა თურქად. თურქეთის ეროვნულმა ელიტამ სწორედ რომ დასავლური მოდელი აირჩია. ქემალისტთა რეფორმებმა და სეკულარიზაციამ გამოიწვია ის, რომ ხალხის შეგნების გადახალისება მოხდა, თუ ადრე მისი რწმენის საგანს წარმოადგენდა ისლამი, დღეს ამ ფუნქციას ასრულებს ერი. ხალხმა დაიწყო იმის გათავისება, რომ ის არის არა ისლამური სახელმწიფოს ქვეშევრდომი, არამედ საერო, რესპუბლიკის მოქალაქე. ნაციონალიზმი 30-იან წლებში იქცა თურქეთის მეორე რელიგიად. ქემალისტური ნაციონალიზმის სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ ის წარმოიქმნა, როგორც იდეოლოგიური ინსტრუმენტი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში.

ასე რომ, თურქული ნაციონალიზმი, ლაიციზმთან ანუ სეკულარიზმთან ერთად, წარმოადგენს თურქული პოლიტიკის სისტემას და საზოგადოების „ევროპიზაციის“ განმსაზღვრელ ყველაზე მძლავრ ფაქტორს, რომლის გარეშე რესპუბლიკა ვერ მიაღწევდა სუვერენობას და კვლავ გაგრძელდებოდა ფაქტობრივად განწირული სახელმწიფოს რღვევის პროცესი.

ათათურქი ყოველთვის არ იყო თანმიმდევრული პანთურქიზმთან ბრძოლაში. შემდგომ წლებში ის აძლევდა თავისუფლებას იმათ მოღვაწეობას, ვინც პროპაგანდას უწევდნენ რეაქციულ იდეოლოგიას. ეს მიუთითებს თურქული, ბურჟუაზიული იდეოლოგიის უუნარობაზე, დაეწყო ბრძოლა რეაქციული ტენდენციების წინააღმდეგ, როგორც პოლიტიკაში, ასევე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. სწორედ ამ გარემოებით სარგებლობდნენ რეაქციული წრეები, რომლებიც თავის თავს ათათურქის მომხრეებად და საქმის გამგრძელებლად თვლიდნენ.

ნაციონალიზმის დებულება უშუალოდ არის დაკავშირებული თურქული ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებასთან. ათათურქი განმარტავს, რომ „ერს ქმნის ბუნებრივი და ისტორიული ფაქტორები: პოლიტიკური ერთიანობა, საერთო ენა, სა-

ერთო სამშობლო, საერთო წარმოშობა, ისტორიული და ზნეობრივი საფუძვლების ერთობა“.

„ჩვენი ნაციონალიზმი არავითარ შემთხვევაში არ არის ეგოისტური და ამპარტავნული ნაციონალიზმი... ჩვენ არავის მტრები არ ვართ, მხოლოდ ადამიანობის მტრობის მტრები ვართ... სამშობლოში მშვიდობა დედამიწაზე მშვიდობის დებულებაა, ჩვენი ეროვნულობაც სწორედ ამის თანხმობაა“ , - დასძენდა ათათურქი.

ნაციონალიზმის პრინციპი თურქი ხალხის ბრძოლის ერთ-ერთი დასაყრდენია. ის ათათურქის მხრიდან განიხილებოდა მთავარ მამოძრავებელ ძალად სახელმწიფოებრიობის წინსვლის საქმეში. მითუმეტეს, რომ ნაციონალიზმი ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა თურქეთის ისტორიაში.

ქემალიზმის ნაციონალიზმის დებულებას დღესაც ეყრდნობა თურქეთის რესპუბლიკის საშინაო პოლიტიკა და ამ დებულების ცხოვრებაში გატარების შედეგად ბევრად უფრო ერთგვაროვანია, ვიდრე მისი არსებობის პირველ წლებში.

• ხალხოსნობა

ხალხოსნობა - ახლოს დგას ნაციონალიზმის პრინციპთან. ზოგი მკვლევრის აზრით, ხალხოსნობა ნაციონალიზმიდან მომდინარეობს და მისი შედეგია. ათათურქის მიხედვით „ხალხოსნობა ესაა - დემოკრატიულობა“, რომელიც არ ცნობს პიროვნებებს შორის პრივილეგიებს და არ ეთანხმება კლასობრივ ბრძოლას.

ხალხოსნობა წარმოადგენს ქემალიზმსა და სხვა იდეოლოგიურ სისტემებს შორის განმასხვავებელ მნიშვნელოვან ელემენტს. მისი უმთავრესი მიზანი იყო ხალხში განათლებისა და კულტურის შეტანა, განურჩევლად კლასობრივი კუთვნილებისა. თანასწორუფლებიან მოქალაქეთა საზოგადოების შესაქმნელად, ქემალისტები აუქმებდნენ ოსმალეთის იმპერიისაგან მემკვიდრეობით დარჩენილ არისტოკრატიულ ტიტულებს და პრივილეგიებს.

ოსმალეთის არსებობის დროს საზოგადოება დაყოფილი იყო ორ კლასად: საშუალო კლასი (გლეხები, ჯარისკაცები) და

პრივილეგირებული კლასი (ოფიცრები, მმართველი წრეების წარმომადგენლები). სახელმწიფოს მართვა ხელთ ეპყრა პრივილეგირებულ ფენას, მაშინ, როდესაც საშუალო კლასს არ ჰქონდა არანაირი უფლება ჩარეულიყო სახელმწიფო საქმეებში.

ოსმალური საზოგადოება წარმოადგენდა მრავალფეროვან მოზაიკას, რომელიც მოიცავდა თვრამეტ სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფს და სამ რელიგიას, რომლებიც ერთად ცხოვრობდნენ ყოველგვარი დაპირისპირების გარეშე.

მუსტაფა ქემალი თავის ერთ-ერთ სიტყვაში ხაზს უსვამდა, რომ „თურქეთის რესპუბლიკა წარმოადგენს საზოგადოებას ყოველგვარი სოციალური და კლასობრივი დანაწევრების გარეშე: — არ არსებობს კლასობრივი ინტერესები, მე ეხლა ვხვდები ვაჭრებს, ფერმერებს, მშრომელებს, ისინი არ შეიძლება იყვნენ მოაზრებული ერთმანეთის საპირისპირო ფენებად“.

ქემალისტურმა ჯგუფებმა, რომლებსაც უნდა შეედგინათ პირველი თურქული კონსტიტუცია, ხალხოსნობის პრინციპის დახასიათებისათვის შემდეგი ტერმინოლოგია გამოიყენეს:

მუხლი 2. — „მთავრობა, რომელიც მომდინარეობს თურქეთის დიდი ეროვნული კრებისაგან, დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ ქვეყნის სუვერენიტეტი და მართვა ეკუთვნის ქვეყნის ქვემარატი მფლობელს - ხალხს“.

მუხლი 6. — „სუვერენიტეტი ყოველგვარი პირობისა და შეზღუდვის გარეშე ეკუთვნის ერს“ (ამდაგვარად, სახალხო მმართველობის ხასიათი დეფაქტო დამოკიდებულია ხალხის თვითგამორკვევაზე).

მუხლი 8. — „თურქი ხალხის მმართველობა იმყოფება დიდი ეროვნული კრების კონტროლის ქვეშ“.

1920 წლის 20 ივლისს მუსტაფა ქემალი დიდი ეროვნული კრების სხდომაზე ამბობდა: „ჩვენი იდეოლოგიის ამოსავალი წერტილი ხალხოსნობაა, მთელი ძალაუფლება და ადმინისტრაცია თავიდან ბოლომდე ხალხს უნდა გადაეცეს, ის ხალხის ხელში უნდა იყოს“.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, ერთი წლის შემდეგ მუსტაფა ქემალი ხაზს უსვამდა იმ ფაქტს, რომ „ჩვენი ხელისუფლება არ ჰგავს სამეცნიერო ნაშრომებში აღწერილ არც ერთ (დემოკრა-

ტიულ, სოციალისტურ) თეორიულ მოდელს, ჩვენ თუ დაგვჭირდება მისი სოციოლოგიური განსაზღვრა, მაშინ უნდა განვაცხადოთ, რომ ჩვენი მოდელი არის სახალხო“.

1923 წლის 9 სექტემბერს ქემალისტებმა შექმნეს სახალხო პარტია (შინაარსობრივად ხალხოსნური პარტია), რომელთა მიზნები იყო:

1. ხალხის მიერ და ხალხისათვის გატარებული ეროვნული სუვერენიტეტის ხელმძღვანელობა და ზედამხედველობა;
2. თურქული ცივილიზაციის დიდების აღდგენა;
3. კანონის აბსოლუტური ბატონობის დამკვიდრება ყველასათვის.

თავდაპირველად, ხალხოსნობის პრინციპი ძლიერ იყო გაჯერებული იდეალიზმით. ტიპიური იყო მასში ჩადებული მისწრაფება კლასობრივი ბრძოლის განადგურებისათვის. ოსმალეთის სახელმწიფოში არსებობდა ჰეგემონიის (ეკონომიკური, რელიგიური და პოლიტიკური) ფორმები, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდა ხალხოსნობის პრინციპს და რომლის განადგურება ქემალისტებმა ვერ მოახერხეს.

1934 წელს სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის ყრილობაზე პარტიის ქემალისტური კონცეფცია ხალხოსნობის შესახებ შემდეგნაირად განისაზღვრა: „თურქეთში არ არსებობს კლასობრივი ბრძოლა, არც რეგიონალიზმი, არც ფეოდალიზმი, არც პრივილეგირებული ოჯახები და არც მათი კონცეპტუალური გამოხატულებები“.

ამგვარად, ხალხოსნობის (ჰალქჩილიქი) პრინციპის მიხედვით, ხელისფლებამ უნდა იზრუნოს ხალხის კეთილდღეობაზე, იგი თურქი ხალხის ერთ ოჯახად, ერთ ჯგუფად თავმოყრის მნიშვნელოვანი მოვლენაა, ის აძლიერებს და საფუძველს უმაგრებს სახელმწიფოს და არეგულირებს ურთიერთობებს სახელმწიფოსა და მის მოქალაქეებს შორის.

• ეტატიზმი

ეტატიზმის ქემალისტური გაგება ეფუძნება ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში სახელმწიფოს ჩარევის პრინციპს, რა-

მაც უნდა განსაზღვროს მისი კულტურული, სოციალური და ეკონომიკური ცხოვრების წესი.

ოსმალეთის სახელმწიფოს ძლიერება ყოველთვის ეფუძნებოდა საგადასახადო სისტემას. მისგან განსხვავებით, თურქეთის ახალგაზრდა სახელმწიფო იმედს ამყარებდა მხოლოდ სოფლის მეურნეობაზე, რომელიც ადრე ეკონომიკური ძლიერების გარანტიას არ იძლეოდა. იმისთვის, რომ უზრუნველყოფილიყო ეკონომიკის აღმავლობა, ქემალისტები ფლობდნენ ერთადერთ შესაძლებლობას, ეს იყო სახელმწიფოს აქტიური ჩარევა ამ სფეროში.

დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში სრულიად გაჩანაგდა ქვეყანა. წვრილი მევაჭრეები და მიწათმფლობელები, მართალია, იბრძოდნენ ქემალისტთა მხარეზე, მაგრამ ისინი არ ფლობდნენ დიდ კაპიტალს, რათა საზოგადოებაში გავლენიან ძალად გადაქცეულიყვნენ. ქემალისტები ცდილობდნენ ქვეყნის ეკონომიკური აღორძინებისათვის გაეერთიანებინათ წვრილი მოვაჭრეები და მიწათმფლობელები. ისინი, ერთი მხრივ, ეროვნულად კერძო წარმოებაში და, მეორე მხრივ, ხალხსონობასთან დაკავშირებით ცდილობდნენ არ შეექმნათ პრივილეგიური კლასი. ასეთი გამოკვეთილი განწყობა გარდაიქმნა ეტატიზმის პრინციპად, რომელიც მოსახლეობის რომელიმე კატეგორიის მიმართ გამორიცხავდა ყოველგვარ განსაკუთრებულ უპირატესობას იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ისინი არსებით დახმარებას უწევდნენ რეჟიმს.

1923 წელს ქემალისტებმა, ქვეყანაში შექმნილი რეალური სიტუაციის გათვალისწინებით, შექმნეს ეკონომიკის „შერეული სისტემა“, ანუ მეურნეობის სახელმწიფო და კერძო სისტემების თანაცხოვრება და ურთიერთქმედება.

ეტატიზმი (წარმოსდგება ფრანგული სიტყვიდან ეტატ-სახელმწიფო) ამ პრინციპს ორი განმარტება გააჩნია, ფართო გაგებით იგი ნიშნავს ეკონომიკისა და სოციალურ-კულტურული აღორძინების პოლიტიკის გატარებას, ვინრო გაგებით კი - სახელმწიფოს წარმმართველ როლს ეკონომიკაში. ე.ი. ეს პრინციპი სახელმწიფოს აქტიურ პოლიტიკას გულისხმობს ქვეყნის შიგნით. სახელმწიფომ უნდა ითამაშოს მთავარი როლი ქვეყნის

ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებაში, ანუ ეს არის სახელმწიფო სექტორის უპირატესი განვითარება, ანუ დევლეთ ჩილიქი.

ცხადია, რომ თურქეთის ბურჟუაზიას არ შეეძლო სოციალისტური რეფორმების გზით წასვლა, ამიტომ თურქეთის ხელისუფალნი ცდილობდნენ ეპოვათ განვითარების საკუთარი გზა. საჭირო იყო კოლონიური ეკონომიკის მაგიერ დამოუკიდებელი ეროვნული ეკონომიკის შექმნა, რაც თურქეთის რესპუბლიკის საზრუნავს შეადგენდა.

თურქეთის ეროვნული ბურჟუაზია, რომელიც მოექცა ხელისუფლების სათავეში, დაინტერესებული იყო საშინაო ბაზრისა და სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების გაფართოებით, ეროვნული მრეწველობის შექმნით, სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგების განვითარებითა და ქვეყნის შიგნით მიმოსვლის საშუალებების ზრდით. ამასთან ერთად ეროვნული ბურჟუაზიის ტრადიციულ ოცნებას წარმოადგენდა ქვეყნის ეკონომიკაში ეროვნული მდგომარეობის დაკავება. ამ საკითხის სწრაფად მოგვარებისა და საერთოდ, ქვეყნის მომავალი ეკონომიკური განვითარების გზების დასახვისათვის 1923 წლის თებერვალ - მარტში იზმირში მოწვეული იქნა ეკონომიკური კონგრესი, რომელზეც მიიღეს სხვადასხვა დადგენილებები (როგორცაა: სამრეწველო მშენებლობის, სოფლის მეურნეობის განვითარების, ვაჭრობის, საბაჟო პოლიტიკისა და სხვა) აშკარად მიუთითებდნენ იმაზე, რომ თურქეთის რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა ქვეყნის მომავალი სამეურნეო ეკონომიკური განვითარებისათვის აირჩევდა სახალხო მეურნეობის ძირითად, წამყვან დარგებში ეტატიზმის გატარების გზას.

ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის ქემალისტები განსაკუთრებით მიმართავდნენ ნაციონალიზმის პრინციპს. ათათურქი ეკონომიკური სუვერენიტეტის შესახებ ამბობდა: „როგორი მნიშვნელოვანიც არ უნდა იყოს პოლიტიკური და სამხედრო გამარჯვებები, ის დიდხანს ვერ გაგრძელდება და გაქრება, თუ ქვეყანა არ იქნა გამყარებული ეკონომიკური გამარჯვებებით და ეკონომიკური სუვერენიტეტით. ერთადერთ-

თი ძალა, ერთადერთი მყარი ფუნდამენტი რომელიც უზრუნველყოფს სრულ წარმატებას, ეს თურქეთის ეკონომიკაა“.

1927 წელს ქემალისტები იღებენ სპეციალურ „მრეწველობის წახალისების კანონს“, რის საფუძველზეც მთავრობა ცდილობს მაქსიმალური მხარდაჭერა აღმოუჩინოს მრეწველობაში კერძო სექტორს. 30-იანი წლების დასაწყისიდან კი იწყება სახელმწიფოს აქტიური ჩარევა ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრებაში. თურქეთის სახელმწიფოს ხელმძღვანელები და ბურჟუაზიის იდეოლოგები ქემალისტთა ეკონომიკურ პოლიტიკას ანუ ეტატიზმს ხატავდნენ იმგვარად, თითქოსდა ეკონომიკური განვითარების ეს გზა წარმოადგენდა სრულიად ორიგინალურ, თურქეთისათვის ყველაზე უფრო მისაღებ გზას, რომელიც მთელ ქვეყანას უმოკლეს დროში მიიყვანდა ეკონომიკურ კეთილდღეობამდე.

ეტატიზმს თურქეთში, 30-იანი წლებიდან მოყოლებული გამოუჩნდა მეხოტბეთა ერთი ჯგუფი. მათი აზრით, თურქეთისათვის მისაღები ერთადერთი გზა - ეტატიზტური პოლიტიკაა, რომელიც ერთნაირად არის მისაღები და ხელსაყრელი თურქული საზოგადოების ყველა სოციალური ჯგუფისათვის და წარმოადგენს საერთო ეროვნულ პოლიტიკურ პრინციპს.

ამ ეტატიზტური პრინციპით, რომელიც მოწოდებულია ააშენოს „ეკონომიკურად განვითარებული“, „კულტურული“ და „ჰარმონიული“ სახელმწიფო წყობილება, დაკავშირებულია ქემალიზმის ცნობილ სხვა პრინციპებთან: „რესპუბლიკურობა“, „ეროვნულობა“, „ხალხურობა“, „ლაიციზმი“ და „რევოლუციურობა“. ეს პრინციპები ეტატიზმის ჩათვლით პირველად შეიტანეს თურქეთის სახალხო რესპუბლიკური პარტიის პროგრამაში 1931 წელს. 1937 წელს კი როგორც კანონი დაფიქსირდა ცალკე მუხლად კონსტიტუციაში. პარტიის პროგრამაში შეტანილი ეტატიზმის პრინციპი აცხადებდა, რომ „სახალხო პარტია კერძო და ინდივიდუალური ინიციატივის საფუძველად მიღებასთან ერთად მოითხოვს სახელმწიფოს აქტიურ მოქმედებას, განსაკუთრებით ეკონომიკურ სფეროში, იქ, სადაც აუცილებელია მაღალი მოგებების მიღება“, რაც შეეხება სხვა პრინციპებს, ყველა ისინი წარმოადგენენ ქემალიზმის იდეოლოგიის პროპაგან-

დის ქვაკუთხედს. ეს პრინციპები, რომლებიც თავის მხრივ მხარში უდგას და ავსებს ქემალისტთა სახელმწიფოს შექმნისათვის „აღმოჩენილ ეკონომიკურ ანუ ეტატისტურ პოლიტიკას, წარმოადგენს მოხერხებულ იარაღს არსებულ ეტაპზე ეკონომიკური აყვავებისათვის“. ქემალისტური რეჟიმი თავისი არსითა და ეტატისტური ეკონომიკური პოლიტიკის მეშვეობით შეძლებს უზრუნველყოს მთელი ერის ეკონომიკური ბედნიერება.

აქვე გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ არ უნდა დავივიწყანოთ ეტატიზმი მხოლოდ ეკონომიკის მართვაში სახელმწიფოს ჩარევამდე და პროტექციონიზმამდე. ქემალისტები მას განიხილავდნენ, როგორც ქვეყნის მოდერნიზაციის, დემოკრატიზაციისა და სოციალური სამართლიანობის ერთ-ერთ ინსტრუმენტს.

ეტატიზმი არის თურქეთის რესპუბლიკის გარდამავალი პოლიტიკა, მისი გამოყენება კი ეროვნული მოძრაობის ლოგიკური დასასრულია. ისეთ კომპანიათა ნაციონალიზაცია, როგორიცაა რკინიგზა, პორტები... ქემალისტებისათვის იყო ეროვნული პოლიტიკის მიზანი.

ეტატიზმის ერთ-ერთი მთავარი თეორეტიკოსი აჰმად ჰამდი (შემდგომში ბაშარი) თავის გამოცემებში ამბობს, რომ „ეტატიზმი მისცემს საშუალებას თურქეთს ეკონომიკური და კულტურული თვალსაზრისით ავიდეს ევროპის დონემდე. „დეველეთ ჩილიქი“, რომელიც ევროპის ქვეყნებში წარმოიშვა, საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მიმართულებით, თურქეთში უპირველეს ყოვლისა, აღმოცენდა ეკონომიკური აუცილებლობით. თურქეთი მხოლოდ დევლეთ ჩილიქის გზით დაუახლოვდა ევროპას. თურქეთის ეკონომიკური განვითარებისათვის, წარმოების ზრდისათვის, უმუშევრობის მოსპობისათვის, ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისა და სხვა მრავალი ეკონომიკური თუ სოციალური საკითხების გადაწყვეტისათვის არის აუცილებელი პირობები, რისთვისაც საჭიროა სახელმწიფოს მხრიდან მისი ხელშეწყობა.

ა.ბაშარის აზრით: „ეტატისტური პოლიტიკის გატარებისას სახელმწიფოს ეკონომიკური ინიციატივა არ უნდა იქნეს განხორციელებული თვითმიზნად, მას უნდა ჰქონდეს დროებითი

ხასიათი. იგი უფრო ენერგიულად უნდა გატარდეს, ვიდრე სინამდვილეში ტარდება, მხოლოდ იმისთვის, რომ სწრაფად მიაღწიონ შედეგს და დასრულდეს, ე.ი. ეკონომიკური ინიციატივა თანდათანობით კერძო კაპიტალს გადაეცეს“.

ეტატიზმის პოლიტიკის გატარებით თურქეთის ეროვნულმა ბურჟუაზიამ მნიშვნელოვნად განამტკიცა არამარტო თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური პოზიციები, არამედ სახელმწიფოს მატერიალური ბაზაც. იმავდროულად საგრძნობლად შეზღუდა უცხო კაპიტალის პოზიციებიც და ხელი შეუწყო კაპიტალიზმის განვითარებას, მაგრამ ამასთან ერთად, ეროვნულმა ბურჟუაზიამ თანდათანობით გადაუხვია ეტატიზმის ქემალისტური პრინციპებიდან, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ ქვეყნის პოლიტიკური, ეკონომიკური ინტერესები დაუკავშირა დიდ სახელმწიფოთა ინტერესებს.

ამრიგად, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, თურქული ეტატიზმი, ანუ ქემალისტური ეკონომიკური პოლიტიკა, წარმოადგენს „შერეული ტიპის“ ეკონომიკას, რაც ფაქტობრივად, კაპიტალისტური სისტემისათვის ამზადებდა საფუძველს. საბოლოო ჯამში, ამ ეკონომიკურმა სისტემამ თურქეთს მისცა კაპიტალიზმის განვითარების შესაძლებლობა და უზრუნველყო ბურჟუაზიის კლასის წარმოქმნა, რომელმაც თავისი პოზიციები გაიმყარა.

• რევოლუციურობა

რევოლუციურობა (ინქილაფჩილიქ), ერთი მხრივ, გულისხმობს საზოგადოების მუდმივ განვითარებას და, მეორე მხრივ, ქემალისტური რევოლუციის სახელით აერთიანებს ყველა ზემოჩამოთვლილ პრინციპს.

„თავისუფლება ხალხის თავისუფალი აზრისა და სიტყვის გამოხატულებაა, თავისუფლება ჩემს ხასიათშია. თავისუფალი საზოგადოება კი ძლიერი და დამოუკიდებელი სახელმწიფოს საფუძველია“, - ამბობდა ათათურქი.

დამოუკიდებლობის დებულებას ქემალი წინა პლანზე აყენებდა. იგი ხომ თურქი ხალხის პატივმოყვარეობის, ეროვნული ღირებულებების, თავისუფლების, თვითმყოფადობის, თავის-

თავადობის მნიშვნელოვანი ნიშანი და მოვლენა იყო. ამიტომაცაა, რომ ამ ხალხის ეროვნული ბრძოლის ლოზუნგი „დამოუკიდებლობა ან სიკვდილი“ გახდა. ათათურქის აზრით, „დამოუკიდებლობა გულისხმობს პოლიტიკური ვითარების, მატერიალური მდგომარეობის, ეკონომიკის, სასამართლო, სამხედრო და კულტურული ცხოვრების ერთად შერწყმას თავისუფლებასა და შეუზღუდაობასთან. აქედან რომელიმეს არარსებობის შემთხვევაში, დამოუკიდებლობის სწორად გაგება, მისი ახსნა-განმარტება შეუძლებელი იქნებოდა...“ „დამოუკიდებლობის და თავისუფლების განსაზღვრა ფართო მსჯელობის საგანია და ის პატიოსანი ხალხის კუთვნილი დებულებაა“. ათათურქის ამ სიტყვებს დიდი ფასი აქვს, რადგანაც დამოუკიდებლობის არმქონე ერმა, რაც უნდა სიმდიდრეს, კეთილდღეობას და დოვლათს მიაღწიოს, ცივილიზებული ერების მხრიდან ყურადღებას ვერ მოიპოვებს.

თურქი ხალხის სახელმწიფოებრიობისთვის ბრძოლის იდეა, ყოველთვის ატარებდა ეთნოცენტრისტულ და ნაციონალურ ხასიათს. თვით ქემალისტური რევოლუცია იყო მემარცხენე მსოფლმხედველობის იდეოლოგია ძლიერი ნაციონალისტური ასპექტებით.

მიუხედავად დებულებათა შორის მჭიდრო კავშირისა, ზოგიერთი მკვლევარი მაინც თვლის, რომ არ შეიძლება ქემალიზმის მწყობრ თეორიულ სისტემად გამოცხადება, ვინაიდან იგი წარმოადგენს ევროპულ-მატერიალისტურ და იდეალისტურ თეორიებიდან აღებულ დებულებათა კომპლექსს. ამავე დროს ბევრი რამ ამ თეორიებიდან აღებულია არამართო უშუალოდ ევროპიდან, სადაც იგი შეიქმნა, არამედ თურქეთის სინამდვილიდან.

ქემალისტურ რევოლუციასთან დაკავშირებით ადგილი არ ჰქონია ასეთ თანმიმდევრობას: ჯერ რევოლუციური თეორია, შემდეგ რევოლუცია. თურქეთში მოხდა პირიქით: ჯერ რევოლუცია და მხოლოდ შემდეგ, უკვე რევოლუციის მსვლელობაში შეიქმნა სახელმწიფო სისტემა. ეს ქემალიზმის დამახასიათებელი თავისებურებაა. როდესაც მუსტაფა ქემალ ფაშა სათავეში ჩაუდგა ინტერვენტების წინააღმდეგ ბრძოლას, მას პროგრამა

არ ჰქონდა შემუშავებული, ამიტომაც შეიძლება დავასკვნათ, რომ სახალხო რესპუბლიკური პარტიის ექვსივე დებულების თანდათანობით ჩამოყალიბების პროცესი ამავე დროს არის ქემალიზმის, როგორც იდეოლოგიის ჩამოყალიბების პირობა, რომელიც მოიცავს არამართო ანტან-ტელ ინტერვენტებთან ბრძოლას, არამედ რესპუბლიკური რეფორმების პერიოდსაც. ქემალიზმის სწორად გაგების გარეშე კი შეუძლებელია თანამედროვე თურქეთში მიმდინარე პროცესების ობიექტურად აღქმა და გაანალიზება.

ანატოლიაში დაწყებული ანტიიმპერიალისტური ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა რევოლუციაში გადაიზარდა, რის შედეგადაც ქემალისტებმა მოკლე დროში განახორციელეს სამი მნიშვნელოვანი აქტი: გააუქმეს სასულთნო და სახალიფო; გამოაცხადეს რესპუბლიკა და შეუდგნენ რადიკალური რეფორმების გატარებას, რომელიც თავისი მნიშვნელობით კულტურული რევოლუციის ტოლფასი იყო.

ქემალისტური რევოლუციის სპეციფიკური თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ რევოლუცია მოხდა არა ქვემოდან, ხალხის აჯანყების შედეგად, არამედ ზემოდან, მუსტაფა ქემალის ხელმძღვანელობით.

ქემალისტური რევოლუცია თავისებურებებით ხასიათდება. ეს იყო, მშვიდობიანი გზით, თურქეთის რევოლუციური გარდაქმნა, ხავერდოვანი რევოლუცია. რომლის ხელმძღვანელი და სულისჩამდგმელი იყო მუსტაფა ქემალი. იგი კონფლიქტის მოსაგვარებლად ჯერ მშვიდობიან გზას ირჩევდა, შემდეგ ზენოლას მიმართავდა და იარაღს უკიდურეს შემთხვევაში იყენებდა.

მართალია, რევოლუციური გარდაქმნების დროს ქემალი მოლაპარაკებასთან ერთად ზოგჯერ ზემოქმედებას და მუქარასაც მიმართავდა, მაგრამ ეს იყო უკიდურესი ზომა. თურქეთის რევოლუციაში უდიდესი წვლილი მუსტაფა ქემალს მიუძღვის, ამიტომაც მას ისტორიაში ქემალისტურ რევოლუციას უწოდებენ.

საკონტროლო კითხვები:

- 1) ახსენით, რა ადგილს იკავებს ლაციზმი რესპუბლიკურ თურქეთში;
- 2) რა ადგილი უკავია ნაციონალიზმს თურქეთის პოლიტიკაში;
- 3) რა როლს თამაშობს რევოლუციურობა რესპუბლიკური თურქეთის ცხოვრებაში;
- 4) ახსენით, რა ადგილი უკავია ეტატიზმს რესპუბლიკურ თურქეთში;
- 5) რა მსგავსებასა და განსხვავებას ხედავთ ქემალიზმის ცალკეულ პრინციპებში.

პრაქტიკული დავალება:

გაანალიზეთ ქემალიზმის პრინციპები რესპუბლიკური თურქეთის ცხოვრებაში .

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. აფხაზავა თ., „ნაციონალიზმი თურქულ ისტორიოგრაფიაში“. დისერტაცია, თბილისი, 2006.
2. ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები. თბილისი, 2000.
3. ბატიაშვილი ზ., ცნობარი თურქეთზე თბილისი, 2003.
4. ბელთაძე მ., იმედაშვილი აბ. „ლაციისტური თურქეთი იმარჯვებს.“ გაზეთი – „საქართველოს რესპუბლიკა,“ 92, 23.04.1997.
5. ბაქრაძე რ., საქართველოს მიღმა, ბათუმი, 2003..
6. გიგინეიშვილი ო. თურქიზმი და ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკა, თბილისი, 1963.
7. გიგინეიშვილი ო., ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბილისი, 1982.
8. გიგინეიშვილი ო., ნაციონალიზმის ქემალისტური დებულება. მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორია, თბილისი, 1983.
9. დათუნაიშვილი ი., „ქემალიზმის ეტატიისტური პრინციპები და თურქეთის ეკონომიკური განვითარების საკითხები.“

- მახლობელი და შუა აღმოსავლეთის ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1976.
10. დანგაძე ნ., „თურქეთის სახალხო-რესპუბლიკური პარტია 1923-1950წ.წ.“. დისერტაცია, თბილისი, 2006.
 11. ნულაძე ი., „ისლამური ფუნდამენტალიზმი თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.“ დისერტაცია, თბილისი, 1999.
 12. დონაძე ვ., აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ისტორია (ნაწილი I, 1918-1945). თბილისი, 1968.
 13. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები. ბათუმი, 2002.
 14. მაკარაძე ე.. ათათურქი და ლაიციზმი. ჟურნალი, „აღმოსავლეთი“, „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“, თბილისი, 2005.
 15. მაკარაძე ე., მუსტაფა ქემალ ათათურქი და ისლამი, ჟურ. აღმოსავლეთი და კავკასია, .წ. თბილისი, 2007.
 16. ჯაფარიძე შ., „მუსტაფა ქემალ ათათურქი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე“. ბათუმი, 1996.
 17. Аралов С.И., Воспоминания советского дипломата (1922-1923). М., 1960.
 18. Алибеков И.В., Государственный капитализм в Турции. М., 1962.
 19. Гасратян М.А., Орешкова С.Ф. Петросян Ю.А. Очерки истории Турции. М.,1983.
 20. Данилов В.И., Турция 20-30-х годов: путь к демократии. Восток. 1997. №2.
 21. Данциг Б., „Турция“, политическая география. М., 1949.
 22. Лавров Н.М. „Турция в 1918-1939 гг.“ М., 1952.
 23. Aktaş R. N., Atatürk'ün bağımsızlık savaşı nasıl başladı? İstanbul, 1973.
 24. Yaşa D., Atatürk çülüğün esasları, Ankara, 1999.
 25. 100 temel eser özetleri, nutuk, Ankara, İzmir, 2005.
 26. www.iimes.ru.
 27. www.bashbakanlik.gov.tr.
 28. www.Ataturk.gov.tr.